

Eski Anadolu Türkçesi

Dil Özellikleri

Hazırlayan

Huda Hasan Mşiri

Ön Söz

Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin nasıl ve ne zaman teşekkül ettiği hâlâ tartışmalı olan dönemlerinden biridir. Bazı araştırmacılara göre Anadolu'ya gelen Oğuzların 13. yüzyıldan önce yazı dilleri yoktur ve onlar 11. ve 12. yüzyıllarda Türkçeyi sadece sözlü edebî geleneklerinde devam ettirmişlerdir. Yazı dilleri Arapça ve Farsçadır. Şartların olgunlaşmasıyla 13. yüzyıldan itibaren Oğuzcaya dayalı yeni bir yazı dili meydana gelmiş ve bu dille eserler yazılmaya başlanmıştır. Bazı araştırmacılar ise telif tarihleri ve yerleri bilinmeyen ve “karışık dilli” tabir edilen birtakım eserlerden hareketle, Oğuzların 12. yüzyıl ortalarına kadar Karahanlı yazı diline bağlı, ancak kendi lehçe özelliklerinin ağır bastığı bir yazı dillerinin olduğu ve 13. yüzyıldan itibaren bu yazı dilinin tamamen Oğuzcalaştığı görüşündedir.¹

¹ Korkmaz, Zeynep. Türk dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995. s.268-273).

Anadolu bölgesinde kurulup gelişen ve 15.y.y. ortalarına kadar süre gelen yazı diline verilen addır. Batı Türkçesinin oluş, kuruluş devridir. Batı Türkçesini Eski Türkçeye bağlayan bir çok bağlar bu devrede henüz kendisini iyice hissettirmektedir¹.

Eski Anadolu Türkçesi yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesinin en temiz devridir. Bu devirde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar girmeğe başlamıştır. Fakat bu unsurlar kesifliğini yavaş yavaş artırmış ve ancak devrenin sonlarında geniş bir istila başlangıcı halini alarak Osmanlıcanın doğuşunu hazırlamıştır. Eski Anadolu metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimeler henüz çok fazla olmadığı gibi devrenin sonlarına doğru artan terkipler de henüz açık ve basit bir durumdadır. Yabancı unsurlar bakımından bu devirde manzum ve mensur metinler arasında da oldukça fark vardır. Gittikçe artan yabancı kelime ve terkipler daha çok nazım dilinde görülür. Nesir dili ise çok temiz ve duru bir Türkçe olarak devrenin sonunda bile Arapça ve Farsça kelimeler ve bilhassa terkiplerden mümkün olduğu kadar uzak kalmıştır.²

Avrupalı Türkologları Eski Osmanlıca adını verdikleri bu devire Eski Anadolu dili, Eski Türkiye Türkçesi diyenler de vardır. Umumiyetle Anadolu ve Azeri sahalarının Türkçesi için kullanılan Batı Türkçesi XIII. asırdan XX. asıra kadar iç ve dış yapısında

¹ Ergin, Muharrem. Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul 1972 s. 15.

² A.g.e., s.16.

gösterdiği değişiklik ve gelişmelere göre 3 ana devreye ayrılmaktadır:¹

- 1- Eski Anadolu Türkçesi (XIII-XV).**
- 2- Osmanlıca (XVI-XX)**
- 3- Türkiye Türkçesi (XX- Bu güne kadar).**

Eski Anadolu Türkçesi

15. asrın ortalarına doğru İkinci Murat devrinde geniş bir kültür hamlesinin ifadesi olarak meydana getirilen telif ve tercüme pek çok Türkçe eserin dili bunu açıkça göstermektedir. Nazım dilinde ise, şiirin Fars taklitçiliği üzerine kurulması ve vezin, şekil zaruretleri yüzünden duruluk çok muhafaza edilememiş ve Türkçedeki gelişmeler bakımından devre daha bitmeden, 15. asırda, basitte olsa terkipler ve yabancı kelimler adam akıllı çoğalmış ve Türkçeyi sarmıştır. Bu yüaden asrın ikinci yarısı Osmanlıcanın temelini atan, onun başlangıcını teşkil eden bir devir olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi Türkçe hususiyetleri bakımından devrini ancak Osmanlıcanın başlarında tamamlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesinin cümle yapısı ise Türkçenin başlangıçtan bugüne kadar hep aynı kalan normal cümle yapısı dışına çıkmamıştır. Gerek nesirde, gerek şiirde Türk cümlesi bu devirde normal, sade, anlaşılabilir, unsurları yerli yerinde ve doğru cümle olarak kalmış, tercüme sadakati yüzünden nadir olarak

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansik. S. 94.

kırıldığı yerler dışında, umumiyetle sağlam yapısını muhafaza ederek Osmanlıca devrine girmiştir.¹

Bu yazı dilinin Anadolu'da ne zaman başlamış olduğunu bugün için kesinlikle tayin etmemize imkan yoktur. Çünkü başlangıç dönemi henüz sis perdesinden kurtulmamıştır. Elimizdeki en eski eser ‘Behcetü'l-Hadaik fi Mevzeti'l-Halaik’ adlı eserdir. Eserin yazılış tarihi ve bölgesi bilinmemektedir. Dil özellikleri kıstas olarak ele alınmış ve araştırmacılarca Anadolu bölgesinde 12. yy. sonlarıyla 13. yy. başları arasında yazılmış bir eser olarak kabul edilmiştir. Buna göre 12. yy. ikinci yarısında Anadolu'da Türkçesi bir yazı dilinin başlamış olduğu nazarı (teorik) olarak kabul edilebilir.²

Tarihî kaynaklara göre Anadolu'da ilk eser verenler, meselâ Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih, Konya'da yetişmiş ve Konya'da eser vermiştir. Şeyyad Hamza, Akşehirli; Âşık Paşa ve Gülşehrî, Kırşehirlidir. Konya, Anadolu Selçuklularının başkenti ve kültür merkezidir. Kırşehir de dönemin önemli kültür merkezlerinden biridir. Tarihî kaynaklara göre Anadolu'da ilk eser verenler, meselâ Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih, Konya'da yetişmiş ve Konya'da eser vermiştir. Şeyyad Hamza, Akşehirli; Âşık Paşa ve Gülşehrî, Kırşehirlidir. Konya, Anadolu Selçuklularının başkenti ve kültür merkezidir. Kırşehir de dönemin

¹ Ergin, Muharrem. Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul 1972 s. 16.

² Levend, Agah Sırrı. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten , 1972. " Zeynep Korkmaz "

önemli kültür merkezlerinden biridir. İlk müelliflerin Konyalı, Kırşehirli olması yazı dilinin bu yöre ağızları temelinde ve bu yörelerde teşekkül ettiği düşüncesini akla getirebilir.

Eski Anadolu Türkçesi devresinin gramer hususiyetlerini, her asra ait belli başlı eserler şunlardır¹ .

XIII. asır :

- 1- Mevlana Celaleddin-i Rumi'de Türkçe- beyit ve ibareler
(Mecdut Mansuroğlu. TDAY, 1954, s.207-220).
- 2- Çarhname-Ahmed Fakih
(Mecdut Mansuroğlu, İstanbul 1956).
- 3- Sultan Veled'in Türkçe Menzumeleri
(M. Mansuroğlu, İstanbul 1958).
- 4- Yusuf ve Zeliha-Şeyyad Hamza
(Dehri Dilçin, Faksimile, İstanbul 1954).
- 5- Dehhani ve Manzumeleri
(M: Mansuroğlu, İstanbul 1947).
- 6- Şeyyad Hamza'nın Manzumeleri
(M. Mansuroğlu, Drei Gedichte Sayyad Hamza's: UAJB. XXVI, 1954).
- 7- Yunus Emre'nin Şiirleri
(Faruk K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı, İstanbul 1972).

¹ Timurtaş, Faruk K. Osmanlı Türkçesi Grameri, 5. Baskı İstanbul Üniversitesi , Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 72.

XIV. asır:

- 1- Ferhengname-i Sa'di Tercümesi-Hoca Mes'ud.
(Yekta Mutlu, Ferhengname-i Sa'di Tercümesinin Gramer Hususiyetleri, Mezuniyet Tezi, Türkiyat Enstitüsü ktp. Nr. 272).
- 2- Süheyl ü Nevbahar-Hoca Mes'ud
(J.H. Mordtmanın, faksimile, Hannover 1925, Tahsin Banguoğlu, Altosmanische Sprachtudien 24 Süheyl ü Nevbahar, Breslau 1938).
- 3- Yusuf ve Zeliha-Erzurumlu Mustafa Darir
(Nuran Özyiğit, Erzurumlu Darir'in Kıssa-i Yusuf Mesnevisi üzerinde bir inceleme Türkiyat Enstitüsü tez 592).
- 4- Mantıku't-Tayr Tercümesi Gülşehri
(A.S. Levend, faksimile, Ankara 1957).
- 5- Kelil ve Dimne-Kul Mes'ud
(A. Zajaczkowski, Etudes Surlalangue Vieille-Osmanlı I. Morceaux Choisis de la traduction turgue-a-natolienne de Calila et Dimna, Krakowie 1934).
- 6- Üç Gazavat-ı Hz. Ali hikayesinin gramer hususiyetleri
(Erdal Duyar, Türkiyat Ens. tez nr. 327).
- 7- Kadı Burhaneddin Divanı
(T.D.K. faksimile, İstanbul 1944).
- 8- Kıssa –i Yusuf
(C. Brockelmann, Ali's Qissa'i Yusuf, der alteste vorlaufer der Osmanischen Literatur: ABAW, Berlin 1916).
- 9- Kitab-ı Dede Korkut

(Muharrem Ergin, Dede Korkut kitabı I-II, Ankara 1958-1963)¹.

XV. asır

1- Ahmed-i Dai Divanı

(İsmail Hikmet Ertaylan, Ashmed-i Dai Külliyyatı, faksmile, İstanbul 1952).

2- Mevlid- Süleyman Çelebi

(Ahmed Ateş, Vesiletü'n-Necat, Ankara 1954).

3- Şeyhi Divanı

(TDK faksmile, Ankara 1942) .

4- Hüsrev ü Şirin- Şeyhi

(Faruk K. Timurtaş, Şeyhi'nin Hüsrev ü Şirin'i İstanbul 1963).

5- Harname- Şeyhi

(F.K. Timurtaş, Şeyhi'nin Harname'si, İstanbul 1971).

6- Vasiyyet-i Nuşirevan-A-Dai

(İ.H. Ertaylan, Ahmed-i Dai Külliyyatı, İstanbul 1952) .

7- Aşıkpaşazade

(H.J. Kissling, Die sprache des Aşıkpaşazade, Breslan 1936).

8- Kırık Vezir

(H.W. Duda, Die sprache der Qyrg Vezir- Erzählungen, Leipzig 1930).

9- Atai'nin Şiileri

(F.K. Timurtaş, Şeyhi ve Çağdaşlarının eserleri üzerinde gramer araştırmaları I-II: TDAY, 1960, 1962).

¹ Timurtaş, Faruk K. Osmanlı Türkçesi Grameri, 5. Baskı İstanbul Üniversitesi , Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 76.

10- Safi'nin Şiirleri

(F.K. Timurtaş, TDAY, 1960, 1962).

11- Exheri'nin Şiirleri (aynı yer) .

12- Hümami'nin Şiirleri (aynı yer) .

13- Hassan'ın Şiirleri (aynı yer) .

14- Şirazi'nin Şiirleri

(F.K. Timurtaş, TDAY, 1960, 1962)¹.

Bu başlangıç dönemi Anadolu'da, siyasal bakımından Selçuklular devrine rastlar. Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da devlet dili Farsça ve dış yazışmalar dili ise Arapça'dır. Türkçe ancak dini eserlerin, tasavvuf ilkelerini halka tanıtmak amacıyla yazılan ve daha başka basit içerikli eserlerin dili olarak kullanmıştır. Gerçi Selçuklular devrinden günümüze kadar gelmiş bir kısım eserler vardır. Fakat bu dönemde Türkçenin bir yazı dili durumuna gelebilmek için Arapça ve Farsça ile uzunca süren bir mücadele devresi geçirdiği muhakkaktır.

Türkçenin Anadolu bölgesinde yeni bir yazı dili olma hususunda geçirmiş olduğu mücadele yalnız Arapça ve Farsçaya karşı de değildir. O, kendi yapı ve işleyişi içinde de, o günün gelişme şartlarına uygun bir mücadele vermiştir².

¹ Timurtaş, Faruk K. Osmanlı Türkçesi Grameri, 5. Baskı İstanbul Üniversitesi , Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 78.

² Korkmaz, Zeynep. Selçuklu Çağı Türkçesinin Genel Yapısı Timurtaş, Faruk, Osmanlı Türkçesi Grameri, 5. Baskı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1985. s. 50.

1071 yılında Malazgirt Savaşıyla Anadolu'nun kapsını açan ve kısa zamanda burasını anayurt haline getiren Selçukluların ilk asırlarında kendilerine has bir yazılı edebiyatları olmamıştır. Arap ve İran edebiyatlarını model olarak alan Türkler, eserlerini bu edebiyatların tesiri altında kalarak Arapça ve Farsça vermişler, Şehname, tarih, Vekayiname gibi İran edebiyatı mahsullerine benzer eser kaleme almışlardır. Daha sonraları Türkçe ve Rumca şiirler yazılmış, Moğol akınlarıyla Anadolu'ya gelen Oğuz ve Türkmen boyları arasında Türkçe yayılmış ve edebi dil haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu asırdan sonra Beylikler Devrindeki medeni ve iktisadi hayata paralel olarak Türk edebiyatında da büyük bir ilerleme görülmüş, birbirinden güzel pek çok eser yazılmıştır. Bunlar içinde M. Celaleddin-i Rumi'nin, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza'nın, Sultan Veled'in, Yunus Emre'nin Dahhani'nin eserleri vardır. Dini, tasavvuf konular, aşıkane, rindane, sofiyane şeklinde işlemiş, aruz vezniyle ahenkleştirilmiş, klasik nazım şekilleriyle çerçevelenmiştir. Dil oldukça sadedir. Orta Asya Türkçesinin özellikleri yanında Kıpçakça, Suvarça ve Türkmenceye yaklaşan bir lehçe özelliği de görülür. Bu devir eserlerinde Eski Türkçe yazı dilinin pek çok hususiyetlerini de bulmak mümkündür.

Eski Anadolu Türkçesinin dönemlerini taşıdıkları az çok değişik dil yapısı açısından ve zamanki siyasal ayrılıklar bakımından başlıca üçe ayırmak mümkündür¹:

- 1- **Selçuklular Devri Dönemi.**
- 2- **Beylikler Devri Dönemi .**
- 3- **Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemi.**

1- **Selçuklular Devri Dönemi** : Genel yapısı itibariyle Oğuzca dil özelliklerinin karışmasından meydana gelmiştir. 13. yüzyıldan 14. yüzyıla doğru yol aldıkça Orta Asyadan, gelme özelliklerin azaldığı Oğuzca özelliklerin yoğunlaştığı görülmektedir. Taşdığı bu dil yapısı dolaysıyla ilk dönem eserlerinin az veya daha çok oranda olmak üzere karışık dili oldukları görülür.

2- **Beylikler Devri Dönemi** : Beylikler devri eserlerinde kelime hazinesi bakımından Eski Türkçeden gelme özellikler çoktur. Fakat gramer yapısı bakımından Oğuzca özellikler hakimdir.

3- **Osmanlı Dönemi** : Bu dönemde dile Arapça ve Farsça kelimelerin biraz daha fazla girmeye başladığı ve klasik Osmanlıcanın kuruluşuna doğru yol aldığı dönemdir².

¹ Ergin, Muharrem. Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul 1972 s. 16.

² Ergin, Muharrem. Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul 1972 s. 16.

***XIII-XV Asırlar arasında Eski Anadolu Türkçesinin İmla, Ses,
Şekil Özellikler .***

I- İmla (yazım) Özellikleri:

13. yüzyıla ait yazılı malzeme olmasına karşılık, aynı yüzyıla ait ağız malzemesi yoktur. Bizde ağızların tespiti çalışmaları-Kâşgarlı'yı saymazsak- 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Dolayısıyla burada eş zamanlı bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Verilecek hükümler, yapılacak tahminler ancak son 150 yılda yazıya geçirilmiş ağızlara dayanabilir. Değerlendirmede kullanılacak ağız malzemesinin telâffuzu yansıtmasına karşılık, 13. yüzyıla ait yazılı malzemenin telâffuzu ne ölçüde yansıttığı konusunda şüpheler vardır. Arap alfabesinin bazı sesleri karşılama yetersiz kaldığı bilinmektedir. ç sesinin cim veya çim, p sesinin be veya pe ile gösterilmesi, g ve ğ'nin kef ve gayın ile gösterilmesi, Uygur imlâsının etkisi, gerçek fonetik değerlerin tespitinde tereddütlere sebep olmaktadır. Yine de yazı dillerinin kuruluş dönemlerinde, daha önceki yazı dillerinden alınan bazı geleneksel imlâ özellikleri dışında imlânın gerçek fonetik değerleri yansıtması ihtimali daha mantıklıdır. Hiç olmazsa bir iki yüzyıl bu yakınlığın sürmesi beklenebilir.

Eski Anadolu Türkçesinin imlasında sonraki devirlere göre bazı farklılıklar görülmektedir. Bunlar, yazarın konuşma dilinin tesiri altında kalmasından olabileceği gibi medrese öğretimi görmemiş müstensihlerin hatasından da ileri gelmiş olabilir.

Türkçe kelimelerde sesli yerine hareke konmuş. Arapça ve Farsça tesiriyle konulmadığı da olmuş ve zaman zaman harfle de

gösterilmiştir. Kelimelerin bu değişik imlasında aruz vezinin de tesiri büyük olmuştur.

Biz de ihtiyatı elden bırakmadan ilk Eski Anadolu Türkçesi eserlerindeki imlânın büyük ölçüde gerçek fonetik değerleri yansıttığı varsayımından hareketle, bu eserlerdeki bazı ses özelliklerini Anadolu ağızlarıyla karşılaştırarak, “Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu’nun hangi yöresinde veya yörelerinde kullanılan ağızların özelliklerine yakındır?” sorusunun cevabını arayabiliriz. Karşılaştırmada kullanacağımız fonetik ölçütler bugün Anadolu ağızları için de ayırıcı nitelik taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinin diğer imla özellikleri de şunlardır:

- 1- İlk hecede sesliler yazılmamıştır (گöz كز)
- 2- E' ler elif harfiyle yazılmıştır (gece كجا)
- 3- Sondaki ye hafri yazılmamıştır (açdı آجد)
- 4- A: sonu he harfi ile biten kelimeler gelen, yı, yi eki hemze ile (جشمهء).
- B: sonu ye harfi ile biten kelimelerde ise hemze veya ye harfi ile gösterilmiştir (معنیء ، معنی)
- 5- Kelime sonunda e harfi için kullanılan he harfleri yazılmamıştır (sonra صكر).
- 6- Bağlama edatı ve bazan ilk kelimeyle beraber yazılmıştır (ahu feryad آهو فریاد).
- 7- Ayrılma hali eki (دا ، دان) şeklinde de yazılmıştır¹. (قابودان، اودا)

¹ Caferoğlu, Ahmed. Türk Dili Tarihi 2. Baskı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul, 1974 s.33.

II- Ses Özellikleri :

Gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerekse Anadolu ağızları, Oğuzcanın karakteristik özelliklerini taşır. Meselâ Kâşgarlı'nın Oğuzca için zikrettiği t>d, d>y değişimleri, kelime başında b>m değişmesinde b'lerin korunması, g düşmesi gibi özellikler, Eski Anadolu Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında ortaktır. Eski Anadolu Türkçesinde, meselâ görülen geçmiş zaman ve bazı hâl eklerindeki d'li şekiller, sadece ağızlarda değil imlâyâya rağmen bugün aydın konuşmasında bile yaşamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başında k>g değişmesinin varlığı, bazı eserlerde kullanılan özel işaretle (üç noktalı kef, çift keşideli kef) anlaşılıyor. Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan da Anadolu ağızlarıyla birleşir. Bütün bu özelliklerin, Oğuzcayı karakterize ettiği için Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarında ortak olması tabiîdir..

Eski Anadolu Türkçesinin, ağızların ancak bir kısmı ile ortak olan özellikleri nelerdir? Bu özellikleri iki grupta toplamak istiyorum. Birinci gruptakiler Eski Anadolu Türkçesine özgü, önceki yazı dillerinde bulunmayan özelliklerdir. İkinci grup özellikler ise Eski Anadolu Türkçesi ve önceki yazı dillerinde ortaktır.

Eski Anadolu Türkçesinde seslilerde görülen en büyük özellik uyum konusudur:

1- Kalınlık- İncelik Uyumu :

Bu uyum kuvvetlidir. İlgili eki ki de uyuma uyumuş ve kalın şekli kullanılmıştır. (başundağı).

2-Düzlük- Yuvarlık Uyumu .

Bu uyum zayıftır. Bu:

A: kelime sonundaki g ve ğ'ların düşerinde bir önceki sesliyi yuvarlaklaştırmasından olmuştur. (ayrığ--- ayru).

B: Dudak Sessizleri b, p, m ve Diş- dudak sessizleri v,f 'nin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle olmuştur. (demür, kirpük).

C: Yapım eklerindeki yuvarlak seslerin tesiriyle yuvarlaklaşma olmuştur. (içerü, dikensüz).

Ç: Bazı kelimeler de daima yuvarlak yazılmıştır (berü, karşı, kendü).

3- Düzleşme :

A: Bazı kelimelerin seslileri düzelmiştir (mu---mı).

B: Bazı kelimelerin ilk şekilleri yuvarlak olduğu halde son ekler düz olarak kalmıştır. (okı-).

C: Belirme soru 3. şahıs iyelik ekleri, görülen geçmiş ve öğrenilen görülmeyen geçmiş zamanın 3. şahıs ekleri daima düz kullanılmıştır. (gelür, oturdı, bulmuş).

4- İnceleme :

İçinde ç, ş, y sessizi bulunan bazı kelimelerin seslileri incelemiştir. (yori--- yürü)

5-Birleşme

Yanyana gelen iki kelimenin son ve ilk harflerindeki sesliler tek sesli halinde birleşmişlerdir. (ne için—niçin/ şu imdi—şimdi).

Sesli Harfler

Eski Anadolu Türkçesinde bulunan sesliler şunlardır:

a,e,ı,i,o,ü,u,ö ayrıca bir de kapalı e'nin varlığı düşünülebilir. Bugün (e) ile yazılan kelimelerin çoğu Eski Anadolu Türkçesinde (i) ile yazılmıştır. (dimek—demek, virmek---vermek).

Sessiz Harfler

Eski Anadolu Türkçesinde diğer sessizlere ilave olarak bugün kullanılmayan (h) ve(ñ) sessizleri vardı. (irah, deñiz).

Sessiz Değişmeleri

Bugün görülen sessiz değişmelerinin büyük bir kısmı Eski Anadolu Türkçesi devresinde olmuştur. Bir kısmı ise bu devrede henüz gerçekleşmemiştir. Bu gibi hallerde sessiz aslı şekillerini muhafaza etmektedir.

1- b değişmesi

A) b---v (eb--- ev)

B) b harfinin deşmesi (bolmak---olmak)

2- d---y değişmesi

(adak---ayak/ bod---boy)

3- g/ğ ---v değişmesi

(gügercin--- güvercin / soğuk--- sovak)

4- g---ğ değişmesi

(eğri --- eğri)

5- g/ğ düşmesi

Bir hecede fazla olan kelimelerin sonundaki g/ğ'ler düşmüş ve bazılarında bir önceki sesi yuvarlaklaştırmıştır. (çerig—çeri/ arığ--- aru) yapım ve çekim eklerinde de düşmüştür. (korkgu--- korku).

6- k---g değişmesi

(kelmek--- gelmek)

7- k---h değişmesi

(çok--- çoh/ yıkmak---yıhmak)

8- L düşmesi

(olturmak--- oturmak)

9- t---d değişmesi

Kelime başında t/d sesleri karışıktır. Umumiyetle Eski Türkçedeki (t)'ler Eski Anadolu Türkçesinde (d) olmak beraber (t)'li kalan kelimeler de vardır. (ter)

10- y düşmesi (bazen görülür)

(yılan--- ilan/ yırlamak --- ırmak).

11- n yardımcı sessiz olarak türemiştir.

Yalnız bular zamirine ilave edilmiştir.

(bular—bunlar)

Diğer Sessiz Olayları da Şunlardır :

1- Sessiz Uyumu

Ekler kök arasında sadalı sadasızlık bakımından uyumu yoktur.

(işden)

2- Sessiz yer değiştirmesi (az görülür)

(yaprak—yaprah/ tavrana--- tarvan)

3- Sessiz ikileşmesi (s sesinde çok görülür)

(ası---assı/ usu---ussu)

4- Sadalılaşıma

Sadasız iki sesli arasında sadalılaşımıştır.

(yaratmak--- yaradan / artuk--- artuğı)

5- n--- m değişmesi (konşu--- komşu/ gönlek--- gömlek)

III- Şekil Özellikleri

İsim Hal Ekleri

1- Belirtme Eki : (-ı, -i)

Kolu, gözi, 1. ve 2. kişilerde bazan eksiz kullanmıştır, (gönlüm aldı). 3. kişi iyelik eklerinden sonra (n) şeklinde kullanmıştır, (başın urdı).

Yönelme ekiyle de belirtme hali ifade edilmişti (kıssa-yı Yusuf'a bünyada idelüm).

2- Yönelme Eki : (-a, -e)

3- Bulunma Eki : (-da, -de)

4- Ayrılma Eki : (-dan, -den)

5- İlgî Eki : (-un, -ün, -ın, -in)

(at---- atun/ Mustafa--- Mustafa'nun)

6- Eşitlik Eki: (-ca, -ce, -ça, -çe)

7- Vasıta Eki: (-n)

8- Yön Eki : (-ra, -re, -aru, -erü)

(sonra, içerü)

9-Çokluk Eki: (-lar, -ler)¹

İyelik Ekleri :

Tekil 1. kişi : -m, -um, -üm (el---elüm/ kapu---kapum)

Tekil 2. kişi : -n, -un, -ün (el—elüm/ kapu—kapun)

Tekil 3. kişi : -ı, -i, -sı, -si (el---eli/ kapu--- kapusu)

Çoğul 1. kişi : -muz, -müz, -umuz, -ümüz

(el- elümüz/ kapu—kapumuz)

Çoğul 2. kişi: -nuz, -nüz, -unuz, -ünüz

(el---elünüz/ kapu--- kapunuz)

Çoğul 3. kişi : -ları, -leri

¹ Caferoğlu, Ahmed. Türk Dili Tarihi 2. Baskı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul, 1974 s.33.

(el---elleri/ kapu---kapuları)

Sıfat

1- Gösterme Sıfatları: Bu, şu, o, şol, ol, uşbu (işbu)

2- Belirsizlik Sıfatları: bir, birkaç, iki üç, kamu,_her, herbir, her nice, hep, hiç, cümle, değme, ne, nice, kankı, dükeli, fılan.

3- Soru Sıfatları : ne, nice, kaç, kankı

Zarf

1- Zaman Zarfları

Bugün, dünle, düngün, ahir, gice, güce gündüz, yarın, şimdi, girü, indi, imdi, çü, öün, son, sonra, evvel, irte, ilkin, lahza, ön, pes ve sol, ol, her, gah, dem, şöl dem, ol dem, her dem, subh dem, bir ay, bu gice, kaçan, hemiş, nice bir, -a dek, -a değin, -dan berü, -dan girü.

2- Yer Zarfları

Karşu, ara, girü, içerü, kanda, kançaru, anaru, berü, aşaga, ilerü, ırak, yukarı, tapa, taşara, öte.

3- Nasıllık – Nicelik Zarfları :

Öyle, böyle, şöyle, öyle kim, böyle kim, şöyle kim, bu denlü, şu denlü, bu resme, şu resme, ol resme, buncılayın, ancılayın, bencileyin, sizcileyin, sencileyin, nice, niceme, yalnız, ansuzun, bellü, seraser, hoş ve dürlü dürlü, saf saf, pare pare, halka halka.

4- Azlık – Çokluk Zarfları :

Çok, biraz, bir katre, bir avuç, bir zerre, bir arapa, bol, külli, deste, deste, katre katre, bin bin.

5- Gösterme Zamirleri:

Bu, şu, o, ol, şol, bular, şular, olar.

6- Belirsizlik Zamirleri:

Kimsene, kamusı, kangısı, ayruk, özgeler.

7- İlgı Zamirleri :

-ki, -k1, (-g1)

8- Kişi Zamirleri:

Ben, sen, o, ol, biz, siz, olar.

9- Dönüştülük Zamirleri:

Öz, kendü, kendüz.¹

Edat :

1- Çekim Edatları :

Gibi, için, ile, bile, berü, birle, girü, sonra, özge, sanki, benzer, üzre.

2- Bağlama Edatları :

Kim, ile, fakat, zira, çün, çünki, eger, gerçi, meger, illa, likin, velikin.

3- Soru Edatları :

Ne, nice, neden, ne için, niçin, kanı, kanda, kandan.

4- Denkleştirme Edatları :

Ya, yahud

5- Çağırma Edatları :

İ, iy, ya, eya, -a, -ya.

6- Ünleme Edatları:

¹ Emre, Ahmed Cevdet. Türk Dilbilgisi, TDK gramer kolbaşısı, cumhuriyet matbaası İstanbul, 1999. s. 66.

Ah, heyhat, heyhey, aman, eyvah, vah, ha, vay.

7- Gösterme Edatları :

Uş, uşda, uşbu, işbu¹

Kelime Yapımı

I- İsimdem İsim Yapan Ekler :

- 1) –an, -en : gelen
- 2) –cı, -ci, -çı, -çi : daima düzdür (kapucı, okcı)
- 3) –cuk, -cük, -cuğaz, -cüğez: daima yuvarlaktır (kısacuk, kızcuğaz).
- 4) –ıncı, -incü: daima düzdür (onıncı, üçüncü)
- 5) –layın, -leyin, -cılayın, -cileyin: (bencileyin)
- 6) –lık, -lik, -luk, -lük : (togrılık, nazüklük)
- 7) –lu, -lü: daima yuvarlaktır: (bahtlu)
- 8) –rak, -rek: (ulurak, yigerk).
- 9) –suz, -süz: daima yuvarlaktır: (başsuz)²

II- İsimden Fiil Yapan Ekler :

- 1) –a, -e : (yaşa-)
- 2) –al, -el: (boşal-, yönle-)
- 3) –ar, -er, -r : (agar-, göger-, karar-)
- 4) –da, -de: (hırıl-da-, ünde-)
- 5) –ı, -i: (bayı-, berki-)
- 6) –L : (kısal-)

¹ Emre, Ahmed Cevdet. A.g.e., s. 67.

² Gülsevin, Gürer. Erdoğan Boz. Eski Anadolu Türkçesi 2006. s. 130.

7) –la, -le : (bağla-, -işle)

8) –sa, -se, -mse: (susa-)

III- Fiilden Fiil Yapan Ekler :

1) –k : (turuk-, duraklamak)

2) –y : (koy-)

3) –ar, -er (çıkır-)

4) –ur, -ür (yitür-)

5) –dar, -der (gönder-)

6) –dur, -dür (yağdur-)

7) –gur, gür (irgür-)

8) –t (arat-)

9) –z (utuz-)

10) –ş (göriş-)

11) –n (urın-)

12) –L (dökil-)

IV- Fiilden İsim Yapan Ekler :

1) –aç, -eç (güleç)

2) –ak, -ek (bıçak)

3) –ç (ilenç)

4) –daş, -deş (karındaş)

5) –gu, gü (kaygu)

6) –guç, -güç (aldaguç- aldatıcı)

7) –gun, gün (argun)

8) –ıcı, -ici (alıcı)

9) –iş, -iş (bakış)

10) –k, -uk, -ük (adak, çözüük)

11) –m (toyum)

12) –ma, -me (demge)

13) –mak, -mek (olmak)

14) –n (düğün)

15) –t (binit)

16) –u, -ü, -i, -i (bilü, ayıru)¹

Zarf Fiiler :

1) –a, -e (çık-a, -gel-)

2) –alı, -eli, -alıdan, -eliden (ideli)

3) –arak, -erek, -urak, -ürek (gezerek)

4) –dukda, -dükde (oldukda)

5) –dukça, -dükçe (umdukça)

6) –dugınca, -dügince (döndügince)

7) –dugında, -düginde (gördüğünde)

8) –ıcak, -icek (çekicek)

9) –ınca, -ince (olınca)

10) –iken (ister iken)

11) –madın, -medin (gemedin)

12) –mazdın ön (sürmezdin ön)

13) –u, -ü, -ı, -i (aglayu)

14) –up, -üp (bakup)

15) –uban, -üben (gerüben)

16) – ubanı, -übeni (kalkubanı)

¹ Gülsevin, Güner. Erdoğın Boz. Eski Anadolu Türkçesi 2006. s. 130.

17)-ubanın, -übenin (diyübenin)

Sıfat Fiiler

1- Geniş Zaman Sıfat Fiileri :

-ar, -er, -ur, -ür (akar)

Olumsuz şekli de kullanır

-maz, -mez (yaramaz)

2- Geçmiş Zaman Sıfat Fiileri :

-duk, -dük, -mış, -miş (bildük, toğmış)

3- Şimdiki Zaman Sıfat Fiileri :

-an, -en (turan, seven)

4-Gelecek Zaman Sıfat Fiileri :

-acak, -ecek, -ası, -esi (gelecek, sığınası) ¹

Fiil Kişi Ekleri :

1- Geniş zaman, görülmeyen geçmiş zaman, Şimdiki zaman, gelecek zaman, istek ve gereklilik kiplerinde kullanılan kişi ekleri řunlardır²:

Tekil 1. kişi : -am, -em

-van, -ven (-vanın, -venin)

Tekil 2. kişi : -sın, -sin

Tekil 3. kişi : -dur, -dür (-durur, -dürür)

Çoğul 1. kişi : -uz, -üz (-vuz, -vüz)

Çoğul 2. kişi: -sız, -siz

Çoğul 3. kişi : -lar, -ler

2- Görülen geniş zaman ve şartta kullanılan kişi ekleri de şunlardır:

Tekil 1. kişi : -m

¹ Levend, Agah Sırrı. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1972, s. 82.

² Gülsevin, Gürer. Ardoğan Boz. Aski Anadolu Türkçesi 2006 . s. 135.

Tekil 2. kişi : -n

Tekil 3. kişi :

Çoğul 1. kişi : -k, -k (-vuz, -vüz)

Çoğul 2. kişi: -nuz, -nüz

Çoğul 3. kişi : -lar, -ler

3- Emir kipinde kullanılan kişi ekleri de şunlardır:

Tekil 1. kişi : -ayın, -eyin

-ayım, -eyim (-ayum, -eyüm)

Tekil 2. kişi : -gıl, -gil

Tekil 3. kişi : -sun, -sün (-durur, -dürür)

Çoğul 1. kişi : -alum, -elüm

Çoğul 2. kişi: -n, -un, -ün, -nuz, -nüz

Çoğul 3. kişi : -sunlar, -sünler

Fiil Çekimleri :

Eski Anadolu Türkçesinde bugünkü g kip de kullanılmıştır¹.

1- Görülen Geçmiş Zaman :

Bütün kişilerde yuvarlak şekli kullanılmış (-du, -dü) yalnız

Tekil 3. kişide hep düz şekli kullanılmıştır (yazdum, yazdı, yazduk)

.

2- Görülmeyen Geçmiş Zaman:

¹Karamanlıođlu, Ali. Türk Dili, dergah yayınları, İstanbul, 1985. s. 136.

Bütün kişilerde düz şekli kullanılmıştır (-mış, -miş). Bazan (-up) zarf fiil eki de kullanılmıştır (okumışam, gelüpdür = gelmiştir).

3- Şimdiki Zaman :

Ayrı bir ek kullanılmamıştır. Geniş zaman ve istek ekleriyle karşılanmıştır.

4- Geniş Zaman :

Bütün kişilerde yuvarlak şekli kullanılmıştır (-ur, -ir). Şimdiki zaman için de kullanılmıştır. Geniş zaman bazan istek ekiyle de karşılanmıştır.

5- Gelecek Zaman :

İki şekli vardır:

- 1- -ısar, -iser şekli (gelisersin)
 - 2- - se + gerek şekli (gelse gerek)
- Bazan istek eki de kullanılmıştır.

6- İstek :

-a, -e (gelevüz = gelelim)

7- Şart :

-sa, -se (gelsenüz)

8- Gereklilik :

Ayrı bir eki yoktur (sa + gerek) şekli kullanılmıştır.

(gelse gerek = gelmeli)

9- Emir:

Emir için bir ek yoktur. Fiil köklerine emir için kullanılan şahıs ekleri getirilerek kullanılmıştır. (tutsun, tutun, tutsunlar, tutayım, turalum) .

Kaynaklar

- 1- Caferoğlu, Ahmed. Türk Dili Tarihi 2. Baskı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul, 1974.
- 2- Emre, Ahmed Cevdet. Türk Dilbilgisi, TDK gramer kolbaşısı, cumhuriyet matbaası İstanbul, 1999.
- 3- Ergin, Muharrem. Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları İstanbul 1972.
- 4- Gülsevin, Gürer. Erdoğan Boz. Eski Anadolu Türkçesi 2006.
- 5- Karamanhoğlu, Ali. Türk Dili, dergah yayınları, İstanbul, 1985.
- 6- Korkmaz, Zeynep. Selçuklu Çağı Türkçesinin Genel Yapısı Timurtaş, Faruk, Osmanlı Türkçesi Grameri, 5.

Baskı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1985.

7- Korkmaz, Zeynep. Türk dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

8- Levend, Agah Sırrı, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1972.

9- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi .